

ÚVOD

*U mnohých lidí vyvolává Buddhovo učení
zklamání, ba odpor, když seznají,
že je učením střízlivým, jehož velikost neleží
v ideálech, ale v obsahu skutečnosti,
při čemž nutně otrásá bezohledně tím,
co jest člověk obvykle zvyklý nazývat
svými nejsvětějšími statky a hodnotami;
kdo však může za to,
že je skutečnost taková, jaká jest?¹*

Mezi velkým množstvím východních spirituálních tradic a škol, které po roce 1989 získaly své příznivce v České republice a na Slovensku, najdeme i různé směry Buddhova učení. Většina z těchto škol má dnes v naší zemi již pevné zázemí, které tvoří více či méně organizované skupiny lidí, kteří se k Buddhovu učení v jeho různých podobách hlásí. Mezi těmito zájemci o buddhismus figuruje i několik stovek stoupců Buddhova učení theravádové tradice. Typickým znakem pro tuto skupinu lidí je velký důraz na meditační praxi, ať už v každodenním životě doma, na pravidelných společných setkáních, nebo na intenzivních vícedenních meditačních kurzech. Při mých setkáních s některými z těchto praktikujících vyšla najevo zajímavá skutečnost — mezi první publikace o Buddhově učení, které se dostaly českým buddhistům do rukou, patřily i knihy českého buddhisty Leopolda Procházky, zejména jeho práce *O buddhistické meditaci*. Tato skutečnost mě přiměla k podrobnějšímu seznámení s Procházkovým životem a dílem, jehož výsledkem byla má bakalářská práce na oboru religionistiky.

Knih, kterou nyní držíte v rukou, je přepracovaná a rozšířená verze této bakalářské práce. Záměrem knihy je zmapovat rámec života a díla dr. ing. Leopolda Procházky, který je zřejmě prvním významným představitelem českého buddhismu. Práce tak vytváří odrazový můstek pro další religionistické výzkumy v oblasti historie buddhismu na našem území. Leopold Procházka byl příznivcem a propagátorem nejstarší známé

¹ Procházka, L., *Knihy o skutečnosti podle Buddhova probuzenského učení*, Plzeň: vl. nákladem 1939, s. 43.

formy buddhismu nazývané theraváda, což doslovně znamená „učení starších“.² Od ostatních českých badatelů píšících o Buddhově nauce, jako byli například Vincenc Lesný, Otakar Pertold nebo Rudolf Máša, se odlišoval tím, že se zabýval nejen texty, ale též užitím Buddhova učení pro obohacení svého vlastního života. Buddhismus byl pro Procházku jakousi životní filosofií, něčím, co jej ovlivňovalo a formovalo v jeho každodenním životě. Buddhovu nauku lze chápat také v její dimenzi eticko-psychologické jakožto praktickou metodu zvládnání každodenního života. S tímto přístupem jsem se seznámil na seminářích pramenného jazyka páli a principů abhidhammy, které vedl doc. dr. Mirko Frýba na filosofické fakultě Masarykovy university v Brně. Tato perspektiva se promítla do mého výběru a zpracování témat z Procházkovy literární produkce, o kterých pojednává následující text.

Texty theravádové tradice byly písemně zaznamenány v jazyce páli v prvním století před naším letopočtem na Srí Lance. Buddhistickou literaturou různé proveniencce se u nás zabývalo několik odborníků, avšak faktem zůstává, že rozsáhlé dílo a působení Leopolda Procházky, tohoto významného českého stoupence Buddhova učení, prvního československého zástupce *Světové jednoty buddhistické* a člena *Světové buddhistické rady*, zůstalo zatím odborně nezpracováno.

² Zde je nutno upozornit na časté zaměňování dvou termínů, které mají odlišné denotáty. Ide o termíny „theraváda“ a „hínajána“, které jsou v některých případech nepřesně používány v naší (ale i v zahraniční) odborné literatuře (viz např.: Conze, E., *Stručné dějiny buddhismu*, Brno: Jota 1997; Lesný, V., *Buddhismus*, Praha: Jaroslav Samec 1948, reprint Olomouc: Votobia 1996; Miltner, V., *Malá encyklopedie buddhismu*, Praha: Práce 1997.). Ve třetím století před naším letopočtem se za krále Ašóky konal třetí buddhistický koncil v Pátaliputtě. Zde se objevily mezi mnichy výrazné nesrovnalosti v nauce (*dhamma*). Starší mniši (*thera*) odmítli a následně vyloučili nekonformní mnichy z mnišského řádu (*bhikkhu sangha*). Představený tohoto koncilu Moggaliputta Tissa na jeho konci sestavil knihu nazvanou *Kathávathu*, v níž odmítl nové názory a teorie, které zásadně odporovaly ústně tradovanému Buddhovu učení. Učení, které bylo schváleno a přijato na třetím koncilu, bylo od té doby označováno jako nauka starších (*theraváda*). V té době se dostalo na Srí Lanku, kam jej — ještě za vlády krále Ašóky — přivezl jeho syn Mahinda. Hínajána vznikla někdy mezi prvním stoletím před naším letopočtem a prvním stoletím našeho letopočtu v Indii, termín „hínajána“ se v této době poprvé objevuje — společně s termínem „mahájána“ — v díle *Sadharma Pundarika Sūtra*. Indická hínajána nebyla závislá na formě buddhismu existujícího na Srí Lance jako theraváda. Termíny „hínajána“ a „mahájána“ se na Srí Lance v theravádové literatuře napsané v jazyce páli nevyskytují. Hínajána se z Indie šířila na sever do Kašmíru, Turkestánu, Střední a Malé Asie, kde postupně vymizela. Oficiálně se za konec hínajány považuje období kolem třináctého století. Dnes již ve světě neexistuje žádná hínajána. Proto v padesátých letech minulého století založené *World Fellowship of Buddhism* (viz internet: www.wfb-hq.org) jednomyslně rozhodlo, že výrazem „hínajána“ se nesmí označovat buddhistická tradice na Srí Lance, v Thajsku, Barmě, Kambodži, Laosu atd.

Předkládaná práce není, nemůže a ani nechce být vyčerpávajícím souhrnem Procházkovy díla a života. Je tomu tak z několika důvodů. O Procházkově životě se můžeme dozvědět pouze kusé informace z výpovědí rodinných příslušníků a ze záznamů rodinného archívu. Většina osobních informací pochází od Jiřího Svobody, Procházkovy vnuka, který mně jednak vyprávěl to, co mu sdělila jeho matka Božena Svobodová, jednak mně nabídl ty fotokopie dokumentů z rodinného archívu, které se týkaly samotného Procházky. Přínosné pro vhled do Procházkovy osobního života bylo také mé setkání se Zdeňkem Mařatkou, Procházkovým synovcem. Zdrojem zajímavých informací byla nahrávka rozhovoru s Boženou Svobodovou z devadesátých let, kterou mi věnoval Procházkův plzeňský příznivec Martin Schmidt. Materiály o Procházkově životě a práci doplnila osobní korespondence mezi brněnským buddhistou Oldřichem Vysloužilem a samotným Procházkou. Velmi kusé informace k Procházkově životě lze pak nalézt i v jeho vlastních knihách.

Tato kniha je rozčleněna do čtyř základních částí. V první je vylíčen společenský a kulturně-historický rámec Procházkovy života, do druhé spadají informace o Procházkově vlastním životě a jeho buddhistické činnosti a ve třetí části se nalézají vybraná témata z jeho díla. Čtvrtou část knihy pak tvoří přílohy, ve kterých jsou vybrané básně z Procházkovy básnické tvorby a obrazový dokumentační materiál, který doplňuje text z předchozích kapitol. Kapitolám o Procházkově životě a díle předchází kapitola přibližující počátky theravádového buddhismu v Evropě, který výrazně ovlivnil jeho osobní vývoj a literární aktivity. O Procházkově činnosti spojené s Buddhovou naukou, zejména pokud jde o organizování laické komunity u nás, jeho přednášky a kontakty s buddhisty v zahraničí, pojednává následující kapitola s názvem „Procházkův život“. Vzhledem k velkému rozsahu prací a množství témat, jimiž se ve svém díle zabýval, je ve třetí kapitole věnované Procházkově literární tvorbě nejdříve nabídnut stručný obsah všech jeho knih a publikovaných článků, načež následuje několik témat z Procházkovy díla, která jsou podrobněji rozvedena. Jde o témata související více či méně s uchopením Buddhova učení jako praktické metody zvládnání života. Jednotlivá témata jsou zde ponechána bez komentářů a analýz, pouze se základními odkazy na literaturu.

Jak již bylo výše uvedeno, Procházka byl československým zástupcem ve *Světové jednotě buddhistické* a členem *Světové buddhistické rady*.³ O jeho působení a kontaktech v těchto organizacích však zatím není více známo. Stejně tak je tomu i v případě jeho

³ Zmíněno v Procházkových pracích *Besedování s Bohem* (1934) a *Knihy o skutečnosti podle Buddhova probuzenského učení* (1939). V knize *Buddha a Kristus* z roku 1933 se ještě prezentuje jako československý zástupce *Mezinárodní buddhistické jednoty*, která má sídlo na Cejloně, v Ostrovni poustevně u Dodanduwy (*Island Hermitage*, Dodanduwa).

možných styků se členy či příznivci *Československé obce buddhistické*,⁴ která byla odbočkou jiné světové organizace buddhistů *Mahabodhi Society*,⁵ jejímž sídlem v té době bylo Kolombo na Srí Lance (tehdy ještě Cejlon). Z toho samozřejmě vyplývá, že Procházka nebyl jediným stoupencem Buddhova učení u nás v době první republiky. Bylo by tedy spravedlivé a zajímavé zmapovat toto průkopnické období, abychom si mohli v budoucnu utvořit ucelenější představu nejen o situaci v oblasti vědeckého zájmu o Buddhovo učení, ale i o samotných jeho stoupencích a jejich snahách se organizovat a navazovat kontakty se zahraničím. Předložená práce je nejspíše jedním z prvních pokusů v této oblasti.⁶

Knihla je určena všem, kteří se chtějí dovědět více o počátcích buddhismu v Evropě a v naší zemi. Je jedním z mála českých příspěvků k dějinám šíření a přijetí Buddhova učení na Západě. Nabízí základní informace odborníkům z akademického prostředí, ale stejně tak může oslovit zájemce z řad širší veřejnosti. Tomuto účelu slouží i použitá literatura, na kterou odkazují pro možnost srovnání Procházkovy interpretace Buddhovy nauky s jejich současnými výklady. Tato publikace může také přispět k diskusi o překládání určitých termínů z jazyka páli.

Od roku 1998, kdy jsem začal zpracovávat téma života a díla Leopolda Procházky, se mi dostalo podpory od několika osob. Na prvním místě bych rád poděkoval prof. dr. Jiřímu Svobodovi za ochotu, s níž mně nabídl osobní informace o svém dědečkovi dr. ing. Leopoldu Procházkovi a materiály z rodinného archivu. Děkuji také prof. MUDr. Zdeňku Mařatkovi, DrSc., mgr. Oldřichu Vysloužilovi a Martinu Schmidtovi za vsřícnost, s jakou mi poskytli osobní výpovědi a dokumentační materiál. Poděkování patří také doc. PhDr. Luboši Bělkovi, CSc. a doc. PhDr. Dušanu Lužnému, Dr., jakož i mým blízkým za to, že mne přiměli k publikaci této práce.

⁴ Tato organizace je zmíněna také v knize Máša, R., *Monotheismus, pantheismus, buddhismus. Základy a systém mravouky sociální*, Praha: Knihovna „Nové lidstvo“ 1923, s. 100, kde uvádí i její adresu — Praha—Nusle, Oldřichova 5.

⁵ *Mahabodhi Society* byla založena členy *Theosofické společnosti* společně s Anagarikou Dhammapalou v roce 1891 na Srí Lance.

⁶ Např. ve skice Procházkovy životopisu Absolon, K., „Ing. Dr. Leopold Procházka, nástin životopisný“, *Zvláštní otisk z časopisu „Příroda“*, roč. XXXVI., č. 10, Brno 1944, není k této problematice přihlédnuto. V Lesného práci *Buddhismus* najdeme kapitolu „Novobuddhismus“, ve které je několik informací o počátcích Buddhova učení na Západě, jeho prvních přívržencích a propagátorech. Co se týče československého „novobuddhismu“, najdeme v této Lesného práci obsáhlou poznámku věnovanou českému theosofickému hnutí (Lesný, V., *Buddhismus*, Praha: Jaroslav Samec 1948; reprint, Olomouc: Votobia 1996, s. 412–413.) a odkaz na pražské „neobuddhisty“ (s. 417).